

Summary

Leonova Ye. V. Extremality as the object of study of social philosophy: analysis of related concepts.

The article analyzes the problem of definition of extremality in terms of social philosophy. The author seeks to identify opportunities to define the concept extremality through a number of related concepts such as such as “extreme”, “extreme situation”, “extreme conditions”, “extreme behavior”, “Extreme”, “ekstremalizm”, and through the terms used in the modern humanitarian sciences and equated with extremality: “deviance”, “destructiveness”, “radicalism”, “marginality”, “extremism”, “risk”. This is done by comparative analysis of these concepts as they relate to the concept of extremality. Using the word “extremality” we mean specific activity, behavior or condition. So extremality is a dynamic component of the concept of “extreme” which is in its manifestation in the sociocultural reality is reflected in several forms and shows the existence of extreme. Some activities like extreme behavior in sociological literature is defined through concepts such as deviance, destructiveness. As a certain state extremality in psychological and sociological sciences determined through the concepts of marginality, radicalism and riskiness. The similarities of these concepts with the notion extremality found in their subjectivity in terms of evaluating them as positive, negative phenomena of social life. The differences lie in the fact that the concept is much broader extremality everything else. The concept extremity is subjective and depends on the norms established in the society. Therefore axiologically not clearly negative, such as the concept of extremism or destructiveness. Moreover concept of extremity differs from the other with a moment of surprise, the presence of danger and irreversible consequences.

The article makes a conclusion about the possibility of a definition of extremality through these terms to further correct use of concepts in scientific philosophical studies of extremality.

Keywords: extremality, deviance, destructiveness, radicalism, extremism, risk.

УДК 140,8

В. Ю. Попов

ВІД ЄРЕСІ ДО ДОГМИ: ПЕРЕДІСТОРІЯ КАТЕГОРІЇ «СВІТОГЛЯД»

***Реферат.** У статті розкриваються особливості тлумачення термінів «єресь (αἵρεσις)» та «догма (δογμα)» у контексті динаміки європейської філософсько-теологічної думки у епоху пізньої античності та початку середньовіччя. Встановлюється співвідношення їх змістів з категорією «світогляд». Визначаються докорінні вербально-змістовні метаморфози їх інтерпретації в давньогрецькій філософії та вченнях отців церкви.*

***Ключові слова:** αἵρεσις, δογμα, єресь, догма, догматика, світогляд, «космотеорія», теологія, християнство, філософія.*

У своїх знаменитих Марбурських лекціях 1927 року Мартин Гайдеггер звертаючись до історії поняття Weltanschauung, яке було перекладене більшістю європейських мов як «світогляд», з притаманним йому пафосом проголошує: «Це слово – не є перекладом з грецької або, скажімо, латини. Немає такого виразу як космотеорія. Навпаки, це слово власно німецького чекану, й воно було викарбовано саме в філософії». Тобто фактично знаменитий німецький філософ стверджує, що поняття «світогляд» і відповідне йому слово сформувалося лише в німецькій філософії кінця XVIII сторіччя (він приписує його винайдення І. Канту) й попередня філософія не оперувала подібним поняттям і в інших мовах ми не знайдемо йому аналогів (у греків «немає такого виразу як космотеорія (κοσμοθεωρία)» [1, с.5].

Разом з тим у російському перекладі «Трьох книг «Пірронівських основоположень» Секста Емпірика ми зустрічаємо: «Таким же чином у нас полягає справа з питанням, чи є у скептика світогляд (αἵρεσις)» [2, с.210]. Так може давні греки мали інше словесне відображення поняття «світогляд», позначаючи його не як «космотеорію», а як єресь (αἵρεσις)? Чи мали взагалі давні греки в своєму концептуальному арсеналі таку категорію як «світогляд»? Чи вони, маючи певний світогляд й гадки не мали, що це є насправді й лише німецька філософія

розкрила нам очі на його існування у кожної людини? Вирішення цих проблемних питань й становить мету нашої статті.

Чи мали давні греки свій особливий «світогляд»? Відповідь на це питання залежить від того змісту, який ми будемо вкладати в це поняття. Зазвичай світогляд визначають як «систему... узагальнених поглядів і уявлень про дійсність, систему таких переконань і ідеалів, які розкривають практичне і теоретичне відношення людини до світу, її засіб бачення і оцінки оточуючої дійсності, засіб усвідомлення себе як конкретно-історичного суб'єкту пізнання і практики» [3, с.7]. Зрозуміло, що більшість вільних еллінів (не кажучи вже про рабів та метеків) мали в своїх головах усталену «систему» узагальнених поглядів і уявлень про дійсність. Але якщо термін «світогляд» не розуміти буквально, як лише систему поглядів на світ (в чому можна вбачати лише споглядальне, просвітницьке тлумачення цього поняття), а як активне самовизначення людини в світі, систему її переконань, то тут щодо греків-громадян полісів виникають великі застереження. Відстоюючи свої позиції на народних зборах, суді й інших публічних сферах давній грек був вимушений обґрунтувати свою думку посиленням на певні ціннісні засади. Невід'ємною складовою полісної демократії виступала *παίδεια* – своєрідна давньогрецька система освіти та виховання, яка повинна була закласти підвалини певної системи «світоглядних» цінностей у юних еллінів. Першими за цю справу взяли софісти, потім її продовжили й їх «конкуренти» – представники різних сократичних шкіл, особливо прибічники Платона. Тобто саме філософи створюють своєрідну «світоглядну» матрицю давньогрецької культури. А оскільки ця культура з самого свого початку мала агональний (змагальний) характер, філософія пропонує не єдину «космотеорію», а на вибір багаточисельні *αἵρεσις* (єресі) – напрямки або школи.

Давньогрецьке слово «*αἵρεσις*», яке не зовсім точно перекладене Н.В. Брюлловою-Шаскольською (1913) в творі Секста Емпірика як «світогляд»¹, походить від дієслова «*αἰρέω*» – «брати, хватати, обирати». Як і більшість слів у давньогрецькій мові слово «*αἵρεσις*» мало досить широкий спектр значень: від завоювання до вибору або прагнення. Воно широко використовувалося Геродотом, Платоном, Плутархом. Полібієм й багатьма іншими грецькими мислителями. Похідним від нього є слово з додаванням префіксу *προ-* – «*προαἵρεσις*», що означало прагнення, бажання людини. Філософським поняттям «*προαἵρεσις*» стає, завдяки творам Аристотеля, який у Нікомаховій етиці (1113a10-14) визначає його як «здатне приймати рішення прагнення (*βουλευτική δρεξις*) до того, що залежить від нас» [4, с.67]. Ми вибираємо з доступного, але не все бажане доступно. Згідно з Аристотелем, «*προαἵρεσις*» здійснюється людиною постійно, відображаючи не те, що вона є, але те, як вона діє, особливо її моральні діяння, поступово формують її як моральну істоту. Згодом це поняття широко використовували Епіктет та неоплатоніки Ямвліх та Прокл. Починаючи з апологетів (зокрема Юстина-мученика), терміни «*αἵρεσις*» та «*προαἵρεσις*» знаходять своє тлумачення у християнських текстах. Вони інтерпретуються як «вільний вибір душі» та «свобода вибору» й «свобода волі». В подальшому ними користуються Григорій Ниський та інші каппадокійці. «Класично-патристичного», догматичного тлумачення набуває поняття «*προαἵρεσις*» у творах Максима Сповідника та Йоанна Дамаскіна. *Προαἵρεσις* розуміється ними як вольовий вибір того чи іншого вчинку, що має певні наслідки, як вибір способу дії, що полягає в послуху або непослуху (що веде до гріха) волі Божій. Слово ж «*αἵρεσις*» (єресь) на той час вже набуло дещо іншого значення, про що мова піде далі.

У нехристиянській філософській літературі з II сторіччя нашої ери за словом «*αἵρεσις*» остаточно закріплюється головне значення: філософського напрямку, обраного шляхом особистого вибору. Саме в цьому сенсі використовує його Секст Емпірик, коли пише про «*αἱ τῆς φιλοσοφίας αἵρέσεις*» (філософські школи або партії). В тому ж сенсі використовує це слово відомий логогоф та один з засновників філософської доксографії Гіппобот, який назвав свій головний твір «*Περὶ Αἱρέσεων*» (буквально «Про єресі»), хоча в ньому він характеризує різноманітні філософські школи. На той час остаточно сформувалися чотири найвідоміші філософські «єресі» – *Ἐπικούρειος αἵρεσις* (епікурейська школа), *Στωϊκὴ αἵρεσις* (школа стоїків), *Ἀκαδημία* (платонівська Академія, що на довгий час підпала під вплив скептицизму) та *Λύκειον*

¹ Цей переклад відтворюється й у двотомному виданні творів Секста Емпірика, не зважаючи на вказання на іншого перекладача (Секст Эмпирик. Сочинения в двух томах. – Т.2. / Секст Эмпирик; вступит. ст. и пер. с древнегреч. А.Ф. Лосева – М.: Мысль, 1976.)

(аристотелівський Лікей, з яким пов'язувалося й вчення так званих «фізіологів»). Домінуючою серед цих шкіл довгий час була Стоя, яка найбільш конкурувала з епікурейцями. Згодом її місце займуть різні школи неоплатонізму, що будуть змагатися у «ловлі людських душ» з християнством. Кожна з цих «ересей» пропонувала на вибір своє філософське вчення, що обумовлювало певний спосіб життя.

Чи було поняття ересь (ἄρεσις) тотожним за змістом поняттю «світогляд»? Якщо розуміти світогляд у дусі сталінської формули «Діалектичний матеріалізм є світоглядом марксистсько-ленінської партії», наведеній у «канонічному» нарисі «Про діалектичний та історичний матеріалізм», то, з певними застереженнями, ми можемо сказати, наприклад, так: «Неоплатонізм школи Ямвлиха був ерессю (світоглядом) імператора Юліана Відступника та його прибічників». Але й у цьому випадку ми спотворюємо історичні реалії. Поняття ересь за змістом ближче до понять «філософська / релігійна доктрина», «вчення», навіть «ідеологія» тощо. Якщо ж ми розуміємо «світогляд» ширше, як певне ментальне утворення, загальний погляд на світ, притаманний народу, певному поколінню або соціальному прошарку (наближаючи його до поняття «ментальність»), то тут скоріш ми можемо казати на вплив того чи іншого світогляду на формування певної «ересі», або, навпаки, про вплив її на світобачення певної епохи.

Треба також зазначити, що слово «ересь (ἄρεσις)» в жодному сенсі на той час не мало якогось образливого або негативного значення. Більш того належність до якоїсь «ересі» була певним обов'язком будь-якої освіченої та соціально-активної людини, цим пишалися як патриції, так і пересічні громадяни та піддані імперії. Російський церковний історик В.В. Болотов вважав, що негативний, «фатальний вплив» на вживання слова ἄρεσις мало використання його різними гностичними сектами, які наслідуючи елліністичним філософським школам, також іменували себе «ересями» [5, с.125]. Зважаючи, що на той час християнство було досить наближеним до загальногностичних «ересей» й достатньо негативне ставлення до нього (втім як і до власно гностицизму) з боку тодішніх «інтелектуалів – вчителів мудрості», то зрозумілим стає чому з II сторіччя слово «ἄρεσις» стало вважатися чимось низьким, неприйнятним для освіченої більшості, ерессю в сучасному розумінні слова.

Ἄρεσις було перекладене на латину як слово «secta», яке походить від латинського дієслова sequor (sequi), який означає «йти слідом», «слідувати за». класичною латиною слово секта означало спосіб мислення або тип життя, вчення, групу людей і, в більш конкретному змісті, означало філософську школу або політичну партію. В останньому спеціальному значенні римські письменники писали про політичних прихильників римського політика Антонія як про секту. Тацит сектами іменував філософські школи стоїків (stoicae sectae) і кініків (cynican sectam).

Слово «secta (ἄρεσις)» в той час могло означати й релігійне вчення. Вказуючи на свої єврейські корені, ап. Павло промовляв на суді: «...я жив за найсуворішою сектою (ἄρεσιν) нашої віри – фарисеєм» (Діян. 26: 5)². Релігійна партія, що сповідувала те чи інше вчення, також могла називатися ерессю (наприклад «фарисейська секта» – Діян. 15: 5, «саддукейська ересь» – Діян. 5: 17). У колах, опозиційно налаштованих до християнства, воно називалося «назорейською сектою» і як партія (Діян. 24: 5), і як вчення: «...про цю секту (ἄρέσεως) нам відомо, що їй спротивляються всюди» (Діян 28. 22).

У грецькому оригіналі Нового заповіту слово «ἄρεσις» зустрічається в дев'яти випадках – шість разів у «Діяннях апостолів» (15:5; 5:17; 24:5; 26:5; 28:22.) і три рази у «Посланнях» (2 Пет.2:1; 1 Кор.11:19; Гал.5:20.). Цікаво, що у перекладі І. Хоменка у перших 6 випадках (у «Діяннях...») воно перекладене як «секта», а в трьох останніх (у «Посланнях») як «ересь».

Втім, і слово «ἄρεσις» не набуло тоді ще негативної конотації. Більш того, християнство вважалося однією з цих «ересей», хоч, зрозуміло, «правильною та всезагальною». Так, отець церковної історії Євсей Кесарійській вкладає в уста імператорові Константину такий вираз стосовно християнства: «ἄρεσις ἢ καθολική, ἢ ἀνωτάτη (ересь кафоліческа, свята)» [7, с.22].

«Семантичний переворот» щодо слів «ἄρεσις» та «secta» відбувається лише з початком повного домінування ортодоксального християнства у духовному житті імперії, а церкви – у

² Святе письмо (Біблія) у всій статті цитується за виданням [6].

давньоримському суспільстві, тобто після Халкідонського собору³. Цим словам надається виключно негативне значення, а ортодоксальна «ересь», що перемогла у столітніх суперечках, набуває статусу єдино правильної «догми».

Давньогрецьке слово «δογμα», яке як калька перекочувало в латину (dogma), було взяте на озброєння християнськими теологами з словника античної філософії та римського права. Воно походить від дієслова «δοκέω» – вважати, гадати, думати, але на відміну від наближеного до нього за походженням слова «δοξα» (гадка, припущення, думка), означало вже не думка (гадку), а кінцевий результат – тверде переконання, положення або постанову чи наказ, що стали загально визнаними або релігійну істину, що стала предметом безсумнівної віри. Саме в цьому сенсі воно вживалося істориком Ксенофонтом, філософом Платоном та римським політичним діячем Цицероном.

Так, Платон у діалозі «Тімей» закликає звернутися до бога, «...щоб він вказав щасливий шлях від дивного і незвичайного оповідання до вірогідного висновку (ἐξ ἁτόλου καὶ ἀήθους διηγήσεως πρὸς τὸ τῶν εἰκότων **δογμα**)», розуміючи під «δογμα», остаточний вирік (вірогідний висновок) [8, с.438]. Аристотель називає незаписані промови свого вчителя Платона «αγραφα δογματα» (тобто неписані догмати). В цьому ж сенсі використовує слово «догмат» й християнський теолог Ісідор щодо вчень Сократа, Платона та стоїків, називаючи їх «аттичними догматами».

Взагалі слово «δογμα» потрапляє в християнські писання з Септуагінти. В біблійних книгах Естер, Макавеїв і пророка Даниїла воно позначає царські укази і закони, обов'язкові для всіх підданих. У Новому Завіті з'являються й інші значення цього терміну. Якщо в Євангелії від Луки догмою називається кесарів наказ про перепис населення, то в посланнях апостола Павла до Ефесян і Колосян – декалог Мойсея. У Діяннях слово «δογμα» вперше стала позначати церковні визначення, що мають незаперечний авторитет: «Якже проходили через міста, передавали їм, щоб берегти ті постанови (τα δογματα), що їх були схвалили апостоли і старші в Єрусалимі» (Діян. 24: 5). Тобто апостол Павло та Сила закликали єдиновірців дотримуватися рішень (догматів) Апостольського собору, що стосувалися віровчення та приписів щодо поведінки.

Остаточного сучасного значення поняття «догма» набуває в епоху перших Вселенських соборів (IV ст.). Слова «догма» та «догмат» стали вживатися лише до головних принципів віровчення, які схвалювалися на соборах, але, як правило, затверджувалися й відповідними імператорськими постановами. Вони вважалися безсумнівними та незаперечними засадами нового світогляду. Відомий теолог того часу Вікентій Лерінський з цього приводу писав: «Догматам небесної філософії не властиво піддаватися яким-небудь змінам, відсіканням або нівеченням, подібно настановам земним, які можуть удосконалюватися тільки безперервними поправками». Саме йому належить своєрідний «критерій істинності» щодо догматів віри: треба дотримуватися того, в що «quod ubique, quod semper, quod ab omnibus creditum est (вірили всюди, вірили завжди, у що вірили всі)» [9, с.365]. Таким чином, загально визнаність, давнина та згода є необхідними умовами для визнання істинності тих чи інших постулатів. Втім щодо останньої вимоги він робить характерне застереження («яких трималися всі, або, принаймні, майже всі пастирі і вчителі») [9, с.365].

Застереження вельми показове саме для IV сторіччя, на протязі якого точилися безперервні догматичні суперечки, які мали характер «світоглядного» визначення окремих груп християн і цілих народів. Найвитонченіші церковні догмати (наприклад знаменитий спір про ὁμοούσιος (єдиносутність) та ὁμοιοούσιος (подібносутність)) стають предметом загального обговорення та основою самовизначення.

В епоху Вселенських соборів відбувається цікава метаморфоза з термінами «δογμα / dogma» та «ἄρεσις / haeresis». Перший з них став означати основи загальноприйнятого у

³ Втім передумови до такого перевороту були й у попередній історії церкви. У виключно негативному сенсі проти ересей вилучувався, наприклад невтомний борець проти гностицизму Іринея Ліонський. В своїй книзі «Adversus Haereses» («Проти ересей»), яка збереглася лише в латинській версії, він розуміє під «ἄρεσις (haeresis)» виключно відхилення від вчення Церкви (хоча можливо подібна інтерпретація була надана його перекладачами та пізнішими коментаторами). Цікаво, що у латинській християнській літературі, починаючи саме з Іринея (точніше від перекладачів його творів на латину) поряд з поняттям «secta» з'являється й латинізований грецький термін ересь (haeresis), стосовно до всіх так званих «лжевчень».

християнській спільноті, санкціонованого Церквою й тому «правильного» світогляду, другий став синонімом несанкціонованого, дисидентського й «неправильного», «ворожого» та «зрадницького» світогляду, який несе загрозу ментальній безпеці церковній спільноті й державі. Боротьба догми з ересю проходить через усю історію середньовіччя, при чому вони могли взаємно з часом перетворюватися одна в іншу (наприклад історія з іконоборством та іконошануванням у Візантії), бути для одних догмою, для інших – ересю (православні й монофізити), бути лише формальним приводом для переслідування політичних суперників тощо.

Звичайно, що ні в античній, ні в схоластичній філософії поняття «світогляд» не існувало, хоча давні греки, давні римляни, мешканці середньовічної Європи та Візантії мали певні, хоча й не завжди систематизовані погляди на світ, релігійні й політичні переконання та уявлення про правильний спосіб життя. Ці погляди, переконання та уявлення рефлексувалися різними філософськими школами та напрямками, які створювали певні концептуальні конструкції, що мали зворотній вплив на способи сприйняття, осмислення та корекцію поведінки пересічних мешканців полісів Давньої Греції та Римської держави. Ці концептуальні конструкції, що були справою вільного вибору кожної особи, отримали назву ересь (αἵρεσις). Ця назва була розповсюджена також і на певні релігійні та містичні течії, тим більш, що в епоху пізньої античності чіткого розмежування між філософією, релігією та містикою не існувало. Як одна з таких «ересей» розглядалося й примордіальне християнство. Але згодом, коли християнство поступово завойовує домінуючі ідеологічні й соціальні позиції в римському суспільстві слово «ересь» набуває негативної денотації, ним позначають всі інші (а згодом – ворожі) філософські та релігійні ідеологічні конструкції. Для позначення ж свого єдино правильного віровчення отці Церкви обирають слово «догма (δογμα)» – тверде переконання, положення або постанова. Втім, і «догма», і «ересь» були до цього нейтральними за значенням й досить розповсюдженими термінами з професійного тезауруса античної філософії, які зазнали дещо несподіваного переосмислення. Перший з них став означати основи ортодоксального віровчення, другий став синонімом негативного та ворожого світогляду. Значимо також, що у майбутньому в епоху європейського просвітництва таке ж негативне переосмислення чекає й на термін «догма». Жоден з цих термінів не збігався за змістом з сучасним поняттям «світогляд», що сформувалося лише в німецькій класичній філософії, але вони відбивали історичні форми тодішньої філософсько-теологічної рефлексії на людське світосприйняття та самовизначення.

Список використаної літератури

1. Хайдеггер М. Основные проблемы феноменологии. / М. Хайдеггер; перевод с нем. А. Г. Чернякова. – СПб: Высшая религиозно-философская школа, 2001. – 445 с.
2. Секст Эмпирик. Три книги Пирроновых положений // Сочинения в двух томах. – Т.2. / Секст Эмпирик; вступит. ст. и пер. с древнегреч. А.Ф. Лосева – М.: Мысль, 1976. – С. 207-380.
3. Черноволенко В. Ф. Мироззрение и научное познание / В.Ф. Черноволенко. – К.: Изд. Киевского ун-та, 1970. – 171 с.
4. Аристотель. Никомахова етика / Аристотель; [пер., коментарі В. Ставнюк]. – К.: Аквапон-Плюс, 2002. – 256 с.
5. Болотов В. В. История Церкви в период вселенских соборов. / В. В. Болотов – М.: Поколение, 2007. – 720 с.
6. Святе Письмо Старого та Нового Завіту. Повний переклад, здійснений за оригінальними єврейськими, арамейськими та грецькими текстами. – Ukrainian Bible 63 DC : United Bible Societies, 1991. – 1394 с.
7. Евсевий Памфил. Жизнь блаженного василевса Константина. / Евсевий Памфил; Пер. СПбДА под ред. А.А.Калинина – М. Лабарум. 1998. – 351 с.
8. Платон. Тимей // Платон. Собрание сочинений в 4 т.: Т.3 / Платон; Пер. с древнегреч.; Общ. ред. А. Ф.Лосева, В. Ф. Асмуса, А. А. Тахо-Годи; Авт. вступит. ст. и ст. в примеч. А. Ф.Лосев; Примеч. А. А. Тахо-Годи. – М.: Мысль, 1994. – (Философское наследие) – С. 421 – 500.
9. Викентий Лириинский, преп. О Священном Предании Церкви / преп. Викентий Лириинский. – СПб.: Свиток, 2000. – 540 с.

Аннотация

Попов В. Ю. От ереси к догме: предистория категории «мировоззрение».

В статье раскрываются особенности толкования терминов «ересь (ἄρεσις)» и «догма (δογμα)» в контексте динамики европейской философско-теологической мысли в эпоху поздней античности и начала средневековья. Устанавливается соотношение их содержания с категорией «мировоззрение». Определяются коренные вербально-содержательные метаморфозы их интерпретации в древнегреческой философии и в учениях Отцов церкви.

Ключевые слова: ἄρεσις, δογμα, ересь, догма, догматика, мировоззрение, «космотеория», теология, христианство, философия.

Summary

Popov V. Y. From heresy to dogma: prehistory category «worldview».

The peculiarities of interpretation of the terms "heresy (ἄρεσις)" and "dogma (δογμα)" in the context of the dynamics of European philosophical and theological thought in late antiquity and early Middle Ages reveals on the article. Sets the ratio of their content with category «worldview». Determined by the verbal root is meaningful metamorphosis of their interpretation in ancient Greek philosophy and in the teachings of the Church fathers.

First, the word "ἄρεσις" had a rather broad range of meanings in ancient Greek: from the conquest to the choice or aspirations. It is widely used by Herodotus, Plato, and Plutarch. Palm and many other Greek thinkers. "Semantic revolution" regarding the "ἄρεσις" and "secta" is only the beginning of a complete dominance of Orthodox Christianity in the spiritual life of the Empire after the Council of Chalcedon. These words were given an extremely negative value, and Orthodox "heresy" that won in disputes, acquires the status of the only true "dogma".

The Greek word "δογμα", which is a calque migrated to Latin (dogma), was adopted by Christian theologians with the vocabulary of ancient philosophy and Roman law. It comes from the verb "δοκέω" to think, to believe, to think, but unlike close to it by the origin of the word "δοξα" (idea, suggestion, opinion), meant is not a thought (mind), and the end result is a strong belief, position, or resolution or order that began or universally accepted religious truth, which became the subject of undoubted faith. Finally, modern notions of "dogma" takes in the era of the first Ecumenical councils.

Neither in ancient nor in the scholastic philosophy, the concept of "worldview" did not exist, although the ancient Greeks, ancient Romans, inhabitants of medieval Europe and the Byzantine Empire had a certain, though not always systematic world views, religious and political beliefs and beliefs about healthy lifestyles. However, "dogma" and "heresy" were until then neutral in meaning and is quite common terms of the professional thesaurus of ancient philosophy, which suffered some unexpected flair. The first of these has come to mean the basics of Orthodox dogma; the second has become synonymous with negative and hostile worldview. These terms are not identical in content with the modern concept of "worldview", which was formed only in German classical philosophy, but they reflect the historical forms of contemporary philosophical and theological reflection on the human perception of reality and self-determination.

Keywords: ἄρεσις, δογμα, heresy, dogma, dogmatic, ideology, «cosmos theory», theology, Christianity, philosophy.

УДК 133.5:54

К. М. Родигін

ПОРІВНЯЛЬНА ТИПОЛОГІЯ ПІДХОДІВ ДО ВИВЧЕННЯ ФЕНОМЕНА АЛХІМІЇ

***Реферат.** У статті побудовано порівняльну типологію підходів до вивчення феномена західної алхімії у методологічному контексті соціально-філософського дослідження. Співставлення класифікацій різних авторів дозволяє скласти об'ємну картину концептуального простору досліджень феномена алхімії. Не менш важливим є поєднання підходів до вивчення феномена в ефективні міждисциплінарні комплекси, що дозволяють досягти нових результатів, акцентуючи переваги й нівелюючи недоліки окремих підходів.*